

اللَّهُمَّ احْرِمْنَا

موسسه آموزش عالی غیرانتفاعی غیردولتی شانديز

گروه آموزشی

فقه و حقوق خصوصی

پایان نامه مقطع کارشناسی ارشد (M.A)

عنوان:

بررسی تطبیقی ازدواج دختران قبل از سن بلوغ در فقه اسلامی و حقوق ایران

استاد راهنما:

دکتر محمد رضا غلامپور

استاد مشاور:

دکتر محسن حاجی زاده

نگارش:

مهناز کاکایی

زمستان ۱۳۹۷

ب

موسسه
آموزش عالی
شانديدز

بسمه تعالی

تعهد نامه اصالت پایان نامه / رساله

اینجناب ..... *مهندس/طوبی* ..... دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد نا پیوسته در رشته
تعمیرات حقوقی ..... که در تاریخ ..... *۲۹/۱۱/۹۷* ..... از پایان نامه / رساله خود تحت عنوان:
 "..... *بررسی تطبیقی از منبع در عنوان بل از منبع بلوغ در فقه اسلامی و حقوق ایران* .....
 " با کسب نمره ..... *۷۱*.....

دفاع نموده‌ام بدینوسیله متعهد می‌شوم:

- ۱- این پایان نامه / رساله حاصل تحقیق و پژوهش انجام شده توسط اینجناب بوده و در مواردی که از دستاورد های علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده‌ام، مطابق ضوابط و رویه موجود، نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست مربوطه ذکر و درج کرده‌ام.
- ۲- این پایان نامه / رساله قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر و یا بالاتر) در سایر دانشگاه ها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره‌برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی موسسه آموزش عالی شانديدز مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را می‌پذیرم و موسسه آموزش عالی شانديدز مجاز است با اینجناب مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی‌ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی ..... *مهندس/طوبی* .....

امضاء و تاریخ .....
[Handwritten Signature]

صور تجلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد

نام و نام خانوادگی دانشجو: مهناز کاکانی شماره دانشجویی ۹۵۱۷۲۲۳۱۲ گروه آموزشی حقوق رشته فقه و حقوق خصوصی گرایش
 نام و نام خانوادگی استاد راهنما: دکتر محمدرضا غلامپور عنوان پایان نامه: «بررسی تطبیقی از دواج دختران زیر ۱۸ سال در فقه اسلامی و حقوق ایران»
 کد پایان نامه: «۷۶۱۱۰۳» - تاریخ دفاع: ۱۳۹۷/۱۱/۳۰

نمره نهایی	استاد داور	استاد مشاور	استاد راهنما	حداکثر نمره	معیارهای ارزشیابی
۱/۵	۱		۲	۲	کیفیت نگارش انسجام در تنظیم و تدوین مطالب، حسن نگارش، رعایت دستورالعمل، کیفیت تصاویر، اشکال و منحنی‌های استفاده شده
۱۴/۵	۱۳		۱۱	۱۲	کیفیت علمی بررسی تاریخچه موضوع و بیان سابقه پژوهش در موضوع، ابتکار و نوآوری، ارزش علمی و یا کاربردی استفاده از منابع و مواخذ به لحاظ کمی و کیفی (به روز بودن)، کیفیت نظرات و پیشنهادات برای ادامه تحقیق
۳	۳		۲	۳	کیفیت ارائه توجه ارائه (رعایت زمان، تنظیم موضوع و ...)، تسلط به موضوع و توانایی در پاسخگویی به سئوالات در جلسه دفاع
۱	۱		۱	۱	گزارش‌ها تحویل به موقع گزارش‌ها
۱۷	۱۷		۱۷	۱۸	نمره قبل از مقاله
۱	۱		۱	۲	مقاله مقاله مستخرج از پایان نامه که به تأیید استاد راهنما و معاونت پژوهشی رسیده است
۱۷	۱۷		۱۷	۲۰	نمره نهایی پایان نامه

گزارش نماینده تحصیلات تکمیلی:

در تاریخ ۲۹، ۱۱، ۹۷ جلسه دفاع از پایان نامه جناب آقای دکتر محمدرضا غلامپور در دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران برگزار گردید. در این جلسه با حضور اعضای هیأت داوران و اساتید محترم، دفاع از پایان نامه صورت پذیرفت. در این جلسه با توجه به نمرات اعلام شده در جدول فوق، نمره نهایی پایان نامه ۱۷/۵ تعیین گردید.

اعضای هیأت داوران	نام و نام خانوادگی	مرتببه علمی	نام دانشگاه	امضاء
استاد راهنما	دکتر محمدرضا غلامپور	استادیار		
استاد مشاور	دکتر محسن مهرزاد	استادیار		
استاد داور	دکتر مریم میراحمدی	استادیار		
عضو دفاع و نماینده تحصیلات تکمیلی	میثم صادقی	مربی		

نتیجه: پایان نامه مردود شناخته شد / بدون اصلاحات پذیرفته شد. / با اصلاحات پذیرفته شد و دانشجو موظف است تا تاریخ ..... پایان نامه اصلاح شده خود را که به تأیید استاد راهنما و نماینده تحصیلات تکمیلی رسیده به معاونت پژوهشی تحویل دهد.

① در صورتیکه دانشجو تمایل به استفاده از نمره مقاله را دارد، موظف یک نسخه از مقاله پذیرفته و چاپ شده، نامه پذیرش و رسید ثبت نام در کنفرانس ثبت در مجله را که به تأیید استاد راهنما رسیده است حداکثر تا تاریخ ..... تحویل معاونت پژوهشی موسسه نماید.

جلسه دفاع دانشجو «مهناز کاکانی» تشکیل و نمره پایان نامه با/بدون احتساب مقاله به عدد ..... / حروف ..... تعیین گردید.

نام و امضای نماینده تحصیلات تکمیلی: میثم صادقی

سپاسگزاری

نخستین سپاس و ستایش از آن خداوندی است که بنده کوچکش را در دریای بیکران اندیشه، قطره ای ساخت تا وسعت آن را از دریچه اندیشه های ناب آموزگارانی بزرگ به تماشا نشیند. لذا اکنون که در سایه سار بنده نوازی هایش پایان نامه حاضر به انجام رسیده است، بر خود لازم می‌دانم تا مراتب سپاس را از بزرگوارانی به جا آورم که اگر دست یاریگرشان نبود، هرگز این پایان نامه به انجام نمی‌رسید.

با سپاس از استاد دانشمند و پرمایه جناب آقای دکتر محمد رضا غلامپور که در کلیه مراحل انجام این پژوهش یاری و راهنمایی ام نمودند، صمیمانه تشکر و قدردانی می‌نمایم. و از زحمات استاد محترم مشاور جناب آقای دکتر محسن حاجی زاده، سپاسگزاری می‌نمایم که در مراحل تعیین موضوع و نگارش نهایی پایان نامه از راهنمایی های بی دریغ ایشان بهره مند شدم.

تقدیم به:

خدایی که آفرید

جهان را ، انسان را ، عقل را ، علم را ، معرفت را و عشق را و

به کسانی که عشقشان در وجود دمید

خانواده عزیزم

پدر و مادرم ، که عاشقانه سوختند تا گرمابخش وجود و

روشنگر راهم باشند .

همسرم ، که سایه مهربانیش سایه سار زندگیم می باشد

چکیده

امتیاز انسان نسبت به سایر موجودات، استعداد رشد و کمال اوست، لیکن این مزیت نیازمند آن است که والدین در ایفای مسؤولیت خویش در قبال فرزندان و در تمامی مراحل رشد آنان به درستی عمل کنند. در این میان سن مناسب برای ازدواج بسیار مهم و تأثیرگذار است، برای زندگی زناشویی، صلاحیت و آمادگی جسمی، روانی و اجتماعی لازم است. متأسفانه به بهانه‌ها و توجیهات مختلف، و اشکال در قوانین فقهی و حقوقی ازدواج‌های زودهنگامی رخ می‌دهد که اغلب دربردارنده ی آزار، بهره‌کشی و خشونت علیه کودکان و تعارض‌های جدی با حقوق آنان است، شناسایی سنی که در آن سن فرد قابلیت رویارویی با مسائل و درک موقعیت خود پس از ازدواج را داشته باشد ضروری به نظر می‌رسد. در فقه اسلامی، بلوغ نقطه شروع مسئولیت و اهلیت برای استیفای حق است. با توجه به تأثیر بسزای ازدواج بر تعالی یا انحطاط فرد و جامعه، بررسی سن ازدواج از جمله مسائل مورد توجه اکثر نظام‌های حقوقی است. این پژوهش در پی پاسخ به سوال اصلی تحقیق تحت عنوان آیا فقه اسلامی و حقوق ایران اجازه ازدواج دختران را قبل از سن بلوغ می‌دهد، می‌باشد. بررسی‌ها نشان از مشکلات زیاد در احکام فقهی و حکومتی است در فقه شرط ازدواج را نه تنها بلوغ جسمی دانسته‌اند بلکه نشانه‌های بروز بلوغ را کافی دانسته‌اند و از طرفی در قوانین موضوعه ایران ملاک ازدواج احراز شرایط سنی است که بازم با عدم توجه به بلوغ جسمی و فکری و اجتماعی دچار اشکال است. نتیجه اینکه رسیدن به بلوغ جنسی شرط لازم برای ازدواج بوده ولی کافی نیست شرایط دیگری مانند بلوغ فکری و اجتماعی نیز نیاز است و بهترین سن ازدواج سنی است که هم با مقتضیات زمان و نیازهای جامعه همراه باشد و هم دور از فرهنگ حاکم بر جامعه نباشد.

واژگان کلیدی: بلوغ جسمی، بلوغ فکری و اجتماعی، ازدواج، نظام حقوقی ایران، فقه اسلامی

فهرست مطالب

بیان مساله.....	۱
ضرورت و اهمیت تحقیق :	۴
سؤالات اصلی تحقیق :	۴
سؤالات اصلی:	۴
سؤالات فرعی:	۴
فرضیه‌های تحقیق:	۵
فرضیه اصلی:	۵
اهداف اصلی تحقیق :	۵
سوابق تحقیق	۵
حدود پژوهش:	۸
روش تحقیق :	۸
ساختار تحقیق:	۸

فصل اول : کلیات تحقیق

مقدمه	۱۰
مبحث اول : بلوغ	۱۰
گفتار اول : تعریف بلوغ	۱۰
گفتار دوم :بلوغ در آیات قرآن	۱۲
بند اول -بلوغ حلم	۱۲
بند دوم -بلوغ نکاح.....	۱۲
بند سوم -بلوغ اشد	۱۳
گفتار سوم :بلوغ در روایات	۱۴
بند اول -روایات دسته اول: بلوغ جنسی	۱۵
بند دوم - روایات دسته دوم: بلوغ سنی	۱۵
بند سوم -جمع‌بندی روایات	۱۶
گفتار چهارم-بلوغ در کلمات فقهاء	۱۷
بند اول :زمان بلوغ از دیدگاه فقهای شیعه و سنی:	۲۰
مبحث دوم : مفهوم نکاح.....	۲۲
گفتار اول :تعریف لغوی نکاح.....	۲۲
بند اول -معنای اصطلاحی نکاح.....	۲۲
بند دوم -تعریف نکاح در اصطلاح حقوقی:	۲۳
بند سوم - واژه نکاح در کلام فقها	۲۳
بند چهارم -معنای نکاح در حقوق	۲۳

گفتار دوم - اهمیت نکاح.....	۲۵
گفتار سوم: اقسام نکاح.....	۲۹

فصل دوم : ازدواج دختران قبل از سن بلوغ در فقه اسلامی

مقدمه.....	۳۲
مبحث اول - سن بلوغ در نکاح.....	۳۲
گفتار اول - سن بلوغ در فقه.....	۳۲
گفتار دوم - ضمانت اجرای بلوغ در نکاح.....	۳۷
گفتار سوم - عقل در نکاح.....	۳۸
بند اول: لزوم عقل در نکاح.....	۳۹
مبحث دوم - سن نکاح در فقه و حقوق موضوعه.....	۳۹
گفتار اول - روایات مربوط به پانزده سال.....	۴۱
گفتار دوم - نکاح صغیر توسط ولی (تزویج صغار).....	۴۳
گفتار سوم - تزویج دختران نابالغ در فقه.....	۴۴
مبحث سوم - وضعیت نکاح ولایی اطفال در فقه امامیه.....	۴۵
گفتار اول - قابلیت فسخ در فقه امامیه.....	۴۵
بند اول - روایات مبتنی بر حق فسخ.....	۴۵
بند دوم - بررسی دیدگاه‌های مبتنی بر حق فسخ.....	۴۶
بند سوم - حق فسخ دختر صغیر پس از بلوغ با فرض رعایت مصلحت.....	۴۶

فصل سوم : ازدواج دختران قبل از سن بلوغ در حقوق ایران

مقدمه.....	۴۹
مبحث اول - سن بلوغ و ازدواج در حقوق ایران.....	۴۹
گفتار اول - آمار ازدواج کودکان و مبانی و دلایل تزویج و منع تزویج اطفال.....	۵۰
بند اول - آمار ازدواج کودکان.....	۵۰
گفتار دوم: مبانی و دلایل منع تزویج اطفال.....	۵۱
بند اول: دلایل پزشکی.....	۵۲
بند دوم: دلایل روحی روانی.....	۵۳
بند سوم: دلایل اجتماعی اقتصادی.....	۵۴
گفتار سوم: دلایل و مبانی تزویج اطفال.....	۵۵
بند اول : مصالح اخلاقی.....	۵۵
بند دوم: مصالح اجتماعی.....	۵۶

بند سوم: مصالح شخصی طفل	۵۶
مبحث دوم: بررسی برخی قوانین مرتبط با سن رشد	۵۸
گفتار اول: حذف اماره رشد از قانون مدنی و تأثیر آن بر سن تابعیت	۵۸
گفتار دوم - سن بلوغ در قوانین موضوعه ایران :	۵۹
گفتار سوم: سن بلوغ در حقوق موضوعه	۶۱
گفتار چهارم - سن نکاح و رشد در نظام حقوق موضوعه	۶۵
مبحث سوم - سیر تحولات قانون گذاری	۶۸
گفتار اول - قبل از اصلاحات سال ۱۳۹۱	۶۸
بند اول - ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی مصوب ۱۳۱۳	۶۸
بند دوم: ماده ۲۳ قانون حمایت از خانواده ۱۳۵۳	۷۰
گفتار دوم: بعد از اصلاحات سال ۱۳۹۱	۷۱
بند اول : ماده ۱۰۴۱ اصلاحی ۱۳۹۱ و ۱۳۷۰	۷۲
الف: مبنای اصلاح ماده ۱۰۴۱	۷۲
ب: ارزیابی ماده ۱۰۴۱ اصلاحی	۷۲
بند دوم: ماده ۱۰۴۱ اصلاحی مصوب ۱۳۸۱	۷۴
مبحث چهارم: شرایط نکاح اطفال در حقوق کنونی	۷۵
گفتار اول : اذن به معنای ابقای ولایت در نکاح	۷۶
گفتار دوم - جایگزین کردن نهاد اذن ولی در نکاح صغیر به جای ولایت در نکاح	۷۶
گفتار سوم - استعمال اذن در معنای اذن به معنای خاص و تزویج ولایی	۸۰
بند اول - اذن ولی	۸۰
الف - معنای اذن	۸۰
ب - ماهیت حقوقی اذن	۸۱
ج - تفاوت اذن ولی در نکاح صغیر با دختر باکره رشیده	۸۲
بند دوم: اذن دادگاه	۸۳
الف: نحوه رسیدگی دادگاه	۸۳
ب: حق و تکلیف مرجع قضایی	۸۴
ج: ماهیت تصمیم مرجع قضایی	۸۴
د: رویه عملی در خصوص نکاح صغار	۸۵
نتیجه گیری	۸۶
پیشنهادات	۸۹

۱) بیان مساله

خانواده اصلی‌ترین و مهم‌ترین رکن تشکیل‌دهنده اجتماع است و برای داشتن جامعه‌ای بالنده باید برای تعالی خانواده تلاش کرد. لذا همه جهت‌گیری‌های مقنن باید به سمت‌وسوی رشد این نهاد باشد. مهم‌ترین ارکان تشکیل‌دهنده نهاد خانواده زن و مرد هستند که در سایه انتخاب درست می‌توانند سازنده زندگی سالم و بانشاط برای خود و فرزندان باشند و در صورت اهمال در این انتخاب بار عمری ناراحتی و پریشانی خاطر ملالت را بر دوش کشند. اگرچه امروز کودک است و معصوم اما فردا بزرگ است و مسئول و خود تربیت‌کننده نسلی جدید خواهد بود؛ کودک امروز بین ته‌مانده ارزش‌های قدیمی، گرایش‌های امروزی و تمدن ماشینی گرفتار شده است حال آنکه مقدمه کنوانسیون حقوق کودک تأکید دارد: «کودک باید در فضایی سرشار از خوشبختی و محبت و تفاهم بزرگ شود».

ازدواج کودکان در جنوب آسیا - غرب آفریقا - و جنوب آفریقا معمول و شایع است. در بعضی کشورها اغلب در غرب آفریقا در حدود ۶۰ درصد دخترها تا قبل از سن ۱۸ سال ازدواج می‌کنند و حداقل در ۲۸ کشور نسبت این‌گونه ازدواج‌ها به ۳۰ درصد از کل می‌رسد. که متأسفانه کشور ایران هم جزئی از این آمار محسوب می‌شود. با اینکه در اکثر کشورها قوانینی در زمینه ممنوعیت ازدواج دختران در زیر سن ۱۶ سال وجود دارد و در بعضی کشورها ازدواج زیر ۱۸ سال ممنوع است، این قوانین معمولاً نادیده گرفته می‌شوند ازدواج ثبت نمی‌شود ولی در قوانین سنتی و مذهبی پذیرفته می‌شود و به تعدادی کمی از این موارد به‌عنوان نقض قانون رسیدگی می‌شود.^۱

سال گذشته در شهر مشهد یک هزار و ۶۰ نفر خانم و ۱۶ آقا در سنین کمتر از ۱۵ سال ازدواج کردند. و به‌طور کلی در سال گذشته ۱۶ هزار و ۱۸۹ واقعه طلاق در استان به ثبت رسیده که ۱۵۶ مورد مربوط به بانوان کمتر از ۱۵ سال بوده است در سال ۹۵ در کل استان ۶۰ هزار و ۵۳۶ مورد واقعه ازدواج به ثبت رسید که شش هزار و ۸۲۰ واقعه مربوط به کودکان کمتر از ۱۵ سال بود که از این تعداد ۱۷ مورد مربوط به ازدواج پسران کمتر از ۱۵ سال بوده است.

و این آمار نشان می‌دهد در سال ۹۶، میزان ازدواج‌های کودک همسری نسبت به سال ۹۵، به میزان کمی کاهش داشته است، البته آمار ازدواج نیز در طول این مدت روند کاهشی را نشان می‌دهد، همچنین باید به این نکته دقت کرد که این آمار وقایعی را نشان می‌دهد که به ثبت رسیده‌اند.

برای انتخاب درست، یک فرد چه ویژگی‌هایی باید داشته باشد؟ بدون شک مهم‌ترین عامل، داشتن فهم و درک و بینش درباره خود و اهداف خود و پس‌از آن، طرف مقابل است. تا فردی خود را نشناسد و درک صحیحی از هدف خود در زندگی نداشته باشد، مسلماً نمی‌داند از طرف مقابل چه می‌خواهد. برای داشتن این بینش فرد باید بالغ و

۱. حامیان کودک، ۲۰۱۷

رشید باشد؛ یعنی هم از نظر جسمی آمادگی پرداختن به جنس مخالف را داشته باشد و هم از نظر روحی و روانی تاب‌وتوان تحمل مسؤولیت‌های زندگی مشترک را داشته باشد.

سؤال این است که در چه سنی فرد بالغ است و چه زمانی به رشد می‌رسد و آیا واقعاً می‌توان زمان مشخصی را به‌عنوان سن ازدواج معین کرد؟ آیا قبل از این سن امکان انتخاب همسر برای فرد وجود دارد و کسی می‌تواند پیش از رسیدن انسان به سن ازدواج، در این مهم‌ترین انتخاب زندگی وی به‌جای او تصمیم‌گیری کند؟ در صورت مثبت بودن جواب این سؤال، چنین انتخابی لازم‌الاتباع است یا فرد حق فسخ آن را دارد؟

غالب متون فقهی علاوه بر اماراتی که به‌عنوان اماره بلوغ می‌پذیرند، سن نه سال را برای دختران سن بلوغ می‌دانند، چنانکه برای پسران ۱۵ سالگی را سن بلوغ می‌دانند. یعنی زمانی که دختر به ۹ سال و پسر به ۱۵ سال می‌رسند، انسان بالغ تلقی می‌شود و همه حقوق و تکالیف انسان بالغ بر ایشان بار می‌گردد. با این قرائت باید گفت بلوغ یک امر تعبدی است؛ یعنی در هر صورت چنانچه دختری به ۹ سالگی رسد، بالغ است.^۱

ازدواج در نوجوانی یعنی ازدواج قبل از رسیدن یک یا هر دو زوج به سن قانونی ولی بعد از رسیدن به سن بلوغ (در ایران قبل از رسیدن به ۱۸ سال). با توجه به ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی ایران، ازدواج نوجوانان دختر بالاتر از ۱۳ سال و پسران بالاتر از ۱۵ سال در ایران قانونی است. البته قبل از آن نیز با اجازه والدین و مجوز دادگاه امکان‌پذیر است.

در ایران به دلیل مسائل مذهبی که سن ازدواج از ۹ سال نیز آزاد است ولی قوانینی در این رابطه مطرح شده است که سن ازدواج را بالاتر ببرد ولی متأسفانه ما شاهد ازدواج کودکان بسیاری مخصوصاً در جوامع عشایر روستاییان و حاشیه‌نشینان شهرها هستیم که بدون هیچ‌گونه محدودیتی و جرمی کودکان باهم ازدواج می‌کنند. در برخی موارد این ازدواج‌ها به دلیل عدم پرداخت وجهی به خانواده دختر آن دختر ربوده می‌شود از طرف خانواده پسر و مورد تجاوز قرار می‌گیرد. در همه این موارد رضایت و پذیرش ازدواج از طرف هر یک از طرفین به‌ویژه دختر و رضایت به انجام اعمال جنسی صدق نمی‌کند در شرایط و موقعیت‌هایی که یک دختر پس از توافق میان خانواده‌های طرفین به (خانه) خانواده پسر فرستاده می‌شود. رابطه جنسی میان طرفین اغلب در سن ۱۰ یا ۱۱ سال یعنی قبل از رسیدن دختر به سن بلوغ آغاز می‌شود. ازدواج زودرس دختران عواقب و آثار منفی بسیاری بر سلامتی - رشد و حقوق آن‌ها دارد. این ازدواج‌ها اغلب فرصت آموزش و تحصیل را از آن‌ها می‌گیرد و باعث می‌شود از نظر اجتماعی به‌نوعی منزوی شوند. باور بر این است که همسران جوان به رابطه جنسی با شوهران خود رضایت داده‌اند و در سنین پایین قبل از این که آمادگی جسمی لازم را داشته باشند باردار می‌شوند. دختران جوان

---

۱ غیاثی ثانی، اعظم، ایت... موسوی بجنوردی، سید محمد (۱۳۸۷) سن ازدواج دختران در مبانی حقوق اسلامی، پژوهشکده امام خمینی، ص ۲.

با میزان بالاتری از مشکلات در وضع حمل روبرو هستند و میزان مرگومیر آن‌ها به همین دلیل بالاتر است. همین مسئله در ازدواج کودکان نیز صادق است.

علاوه بر سایر خطراتی که ازدواج زودرس برای سلامتی و رشد دختران جوان به همراه دارد آن دسته از دخترانی که قبل از ۱۸ سال ازدواج می‌کنند در معرض خطر خشونت جسمی - جنسی و روانی از طرف شوهران خود هستند و شواهد و مدارکی که در دست است حاکی از این است که دخترانی که در سنین پایین ازدواج می‌کنند بیشتر از سایر زنان در معرض خطر تجربه خشونت قرار دارند. خشونت اعمال شده توسط شریک نزدیک زندگی علیه دختران متأهل معمولاً جلوه ایی از رابطه است که در آن تعادلی میان قدرت طرفین وجود ندارد و نشان‌دهنده باورهای اجتماعی در مورد وضعیت و نقش زن و مرد در زندگی است. از طرفی شاهد افزایش تعداد کودکان مطلقه هستیم به طوری که گفته می‌شود ۳۶ هزار کودک مطلقه در کشور داریم که زیر ۱۸ سال هستند، این در حالی است که ازدواج در سن کودکی خود نوعی خشونت است و دختر به گونه‌ای به کار اجباری در خانه محکوم و مانع رشد استعدادش می‌شود و ما شاهد افسردگی در بسیاری از این دختران هستیم.

دختر یا پسری که در سنین کودکی و قبل از بلوغ است نه از نظر روحی نیاز به داشتن همسر دارد و نه از نظر جسمی، روحیه کودکان او بیشتر به مهر و محبت والدین و بازی‌های کودکان نیازمند است، نه زیستن در کنار یک همسر. از سوی دیگر، مصلحت بسته به شرایط مختلف زمانی، مکانی و اوضاع و احوال اجتماعی و فرهنگی هر جامعه متفاوت می‌باشد. ممکن است عملی در شرایط زمانی و مکانی خاص کاملاً به صلاح و صرفه باشد، در حالی که در شرایط دیگر مصلحتی در انجام آن نباشد و یا مصلحت در ترک آن باشد. در گذشته که غالباً پدرها و بزرگ‌ترهای خانواده عهده‌دار انتخاب همسر برای فرزندان بودند، تزویج ولایی کودکان با رعایت شرایط لازم خلاف مصلحت نبوده است؛ اما امروزه که جوانان در انتخاب همسر استقلال یافته و نظر آنان در برگزیدن شریک زندگی نقش تعیین‌کننده‌ای در سعادت آنان دارد، اعمال این ولایت معمولاً خالی از مفسده نیست. به خصوص که در شرایط کنونی معیار انتخاب همسر نسبت به گذشته بسیار دگرگون شده و عواملی از قبیل سطح تحصیلات، اعتقادات، بینش و تفکر فردی و اجتماعی، نوع شغل و برخی عوامل دیگر معیارهای عمده‌ای در گزینش همسر به شمار می‌روند. لذا بسیار محتمل است که پسر و دختر پس از بلوغ، از ازدواج انجام شده ناراضی باشند و از آنجاکه طبق نظر مشهور فقها، خیار فسخ نیز ندارد، انجام این تزویج گاهی آنان را دستخوش مسائل و مشکلاتی می‌سازد که رهایی از آن گاهی بسیار دشوار است. چنان‌که شهید ثانی هم در این زمینه می‌فرماید: «ضرر نکاح از طرف زن جبران نمی‌شود. نباید نکاح با مال مقایسه شود که ضرر آن آسان و قابل جبران، و زیان آن قابل تحمل است»^۱ لذا در این تحقیق به دنبال بررسی قوانین فقهی و قوانین موضوعه ایران در جلوگیری از مسائل و مشکلات ازدواج کودکان با عنوان بررسی تطبیقی ازدواج دختران قبل از سن بلوغ در فقه اسلامی و حقوق ایران هستیم.

۱. غیائی ثانی، اعظم، ایت... موسوی بجنوردی، سید محمد (۱۳۸۷) منبع پیشین، ص ۱۰.

۲) ضرورت و اهمیت انجام تحقیق :

کودک همسری یک مسئله‌ی جهانی است که می‌تواند در هر گوشه‌ی دنیا، از خاورمیانه گرفته تا آمریکای لاتین، آسیای جنوبی و اروپا یافت شود. تحقیقات نشان می‌دهند این امر نه تنها در بسیاری نواحی دنیا رخ می‌دهد، بلکه افرادی که آن را اعمال می‌کنند باروری گشاده و رضایت قلبی انجام می‌دهند زیرا چنین رسومی جایگاهی اجتماعاً پذیرفته شده دارند از طرفی ازدواج زودهنگام کودکان و کم‌سواد و تحصیلات پایین، یک علت زمینه‌ای برای سلامت و عزت نفس پایین و انزوای فردی است. بی‌شک ازدواج زود هنگام کودکان یک نقطه پایان برای تحصیلات آنان است به خصوص در کشورهای فقیرنشینی که در آن‌ها ازدواج کودکان متداول است. (مرکز بین‌المللی تحقیق در زمینه ی زنان، ۱۳۸۴) و مهم‌تر اینکه فرد علاوه بر بلوغ جنسی باید به رشد فکری و روانی برای ازدواج نیز رسیده باشد. لذا بعید به نظر می‌رسد فردی که در سن ۱۳ سالگی تازه به بلوغ جنسی رسیده، از نظر روحی و روانی نیز آمادگی ازدواج را داشته باشد و مودت و رحمت در سایه ازدواج را بتوان از او انتظار داشت. اختیار تزویج فرد را قبل از این سن به ولی او داده می‌شود؛ درحالی‌که انتخاب همسر مهم‌ترین انتخاب زندگی انسان است و اشتباه در آن گاه موجب تزلزل سعادت فرد می‌شود. بنابراین با عنایت به عواقب سوء و آثار منفی فراوانی که ازدواج زودهنگام بر سلامت، رشد و حقوق کودکان، به‌ویژه دختران دارد و اغلب با از دست دادن فرصت آموزش، منزوی شدن به لحاظ اجتماعی، بهره‌کشی و خشونت‌های جسمی، جنسی و روانی از سوی شوهران خود، همراه می‌باشند، ضرورت اهمیت این پژوهش به‌خوبی نمایان می‌شود، اگرچه در این رابطه تحقیقات بیشتر لازم است.

۳) سوالات تحقیق :

سوال اصلی:

آیا فقه اسلامی و حقوق ایران اجازه ازدواج دختران را قبل از سن بلوغ می‌دهد ؟

سوالات فرعی:

آیا سن ازدواج یک حکم حکومتی است که باید بامقتضیات زمان مورد تجدید نظر قرار گیرد؟

آیا سن ازدواج بر مبنای احکام فقهی به دلیل تکوینی و طبیعی بودن بلوغ مبنای صحیحی برای ازدواج است؟

آیا بلوغ شرط لازم برای ازدواج است و احراز بلوغ فکری و اجتماعی هم لازم است؟

۴) فرضیه‌های تحقیق:

فرضیه اصلی:

فقه اسلامی و حقوق ایران اجازه ازدواج دختران را قبل از سن بلوغ می‌دهد. سن ازدواج یک حکم حکومتی است که مبنای صحیحی نیست (بلوغ را مد نظر قرار نداده) که باید با مقتضیات زمان مورد تجدید نظر قرار گیرد.

سن ازدواج بر مبنای احکام فقهی به دلیل تکوینی و طبیعی بودن بلوغ مبنای صحیحی برای ازدواج نیست. بلوغ شرط لازم برای ازدواج است، ولی کافی نیست و احراز بلوغ فکری و اجتماعی هم لازم است.

۵) اهداف اصلی تحقیق:

با این تحقیق تکلیف ازدواج دختران قبل از رسیدن به سن بلوغ از دیدگاه مذاهب اسلامی و از دیدگاه حقوق ایران مشخص خواهد شد.

۶) سوابق تحقیق

با جستجو در پایگاه‌های اطلاعاتی ایرنداک و جهاد دانشگاهی پایان‌نامه‌ها و مقالاتی نزدیک به این موضوع به شرح ذیل معرفی می‌گردد:

محمد مهدی مقدادی، مریم جواد پور (۱۳۹۶) پژوهشی با عنوان تأثیر ازدواج زودهنگام بر سلامت جنسی کودکان و سازوکارهای مقابله در فصلنامه حقوق پزشکی انجام دادند که با روش توصیفی - تحلیلی - تطبیقی و با تکیه بر مبانی و آموزه‌های غنی فقه امامیه و تأمل در نظام بین‌المللی حقوق بشر که در مقایسه با فقه بسیار محدود و نحیف است، به تحلیل علل ازدواج زودهنگام و آثار آن بر سلامت جنسی کودکان و نیز راهکارهای ممانعت از آن می‌پردازد. نتایج این تحقیق نشان می‌دهد که مسائلی مانند فقر، عوامل فرهنگی و اجتماعی، حفظ آبرو و شرف خانوادگی و ... زمینه وقوع ازدواج زودرس را فراهم می‌نماید که با وجود ویژگی‌های بارز کودکی در رابطه زناشویی و عدم آموزش و آگاهی‌های اجتماعی لازم می‌تواند منجر به تضییع حقوق کودک و آزار و بهره‌کشی از وی شود.

مهناز زمانی، (۱۳۹۴) در مقاله خود با عنوان جایگاه مصلحت در تزویج ولایی کودک در فقه امامیه و حقوق در کنفرانس جهانی افق‌های نوین در علوم انسانی، آینده‌پژوهی و توانمندسازی پرسش اصلی پژوهشش را بررسی این موضوع قرارداد که پدیده کودک بر اساس مصلحت در فقه و حقوق چه حکمی دارد؟ در این راستا پس از

کنکاش در منابع حقوقی و فقهی مشخص شد تزویج ولایی کودکان مورد پذیرش فقهای اسلام قرار گرفته و برخی از فقها رعایت مصلحت و گروهی عدم وجود مفسده را شرط صحت دانسته و همچنین رعایت عنصر مصلحت صغیر در عقد، نسبی بودن مفهوم مصلحت و بطلان عقد بدون مصلحت به اثبات رسید. از آنجا که تصمیمی که بدون مصلحت کودکان دارای پیامدهای خاص فقهی و حقوقی می‌باشد. با توجه به یافته‌های این پژوهش پیشنهاد می‌شود مراجع موظف به رسیدگی به امر ازدواج زود هنگام با بررسی دقیق جهت انجام ازدواج و ضرورت آن تنها با طنزی که کودکانی موافقت کنند که مصلحت حقیقی در ازدواج آنها لحاظ شده باشد و سیستم قضایی می‌تواند جهان دراز مصلحتی نظارت نموده و حکومت‌های دینی می‌تواند با وضع قوانین، اقدام علیای صغار را در چارچوب قوانین کنترل کند.

حمید ابهری و ایمان رزاقی (۱۳۹۴) در پایان‌نامه خود با عنوان بررسی اهلیت در عقد نکاح ؛ موضوع منشأ اختلاف نظرات فراوانی در فقه میان فقها و در حقوق موضوعه میان حقوقدانان گشته است. از آنجا که عقد نکاح در میان عقود معین از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است و قانون‌گذار احکام خاصی را بر آن مترتب کرده است، در این پایان‌نامه سعی شده است که موضوعات بلوغ، عقل و رشد در نکاح و تطبیق آن با احکام اسلامی و مقررات قانونی مورد بررسی قرار گیرد. خواهیم دید که سن ازدواج با توجه به شرایط کنونی جامعه که از سوی قانون‌گذار به ترتیب برای بانوان و آقایان، ۱۳ و ۱۵ سال در نظر گرفته شده است؛ مناسب نیست. همچنین امکان ازدواج شخص مجنون از طریق ولی قهری وی با توجه به مصالح فردی و اجتماعی امری قابل قبول است. برای ازدواج نیز وجود رشد لازم و ضروری است و عقد منعقد شده توسط سفیه از این حیث غیر نافذ است.

هادی طاهری ، محمد عابدی (۱۳۹۳) در پایان‌نامه خود با عنوان نکاح اطفال در فقه و حقوق موضوعه ایران بیان کردند که در فقه اسلامی با پذیرش معیار بلوغ در اهلیت نکاح به‌عنوان قاعده تزویج صغار نیز به‌وسیله ولی قهری تجویز شده و در خصوص امکان فسخ نکاح بعد از بلوغ و رشد صغیر اختلاف حاصل شده است. قانون‌گذار ایران نیز از زمان تصویب قانون مدنی تا سال ۱۳۸۱، بارها دست به تغییر و اصلاح زده و در کشاکش سنت‌ها و نیازها دچار افراط و تفریط شده است چنان‌که گاه ولی اجازه یافته به تشخیص خود طفل شیرخوار را تزویج کند و گاه ازدواج اشخاص کمتر از ۲۰ سال نیز منع قانونی یافته است. ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی اصلاحی ۱۳۸۱ آخرین گام ناقص در رسیدن به راهکار اعتدال است. با تصویب ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی ابهامات و پرسش‌هایی در مورد ماهیت اذن ولی از حیث بقاء ولایت یا زوال آن و محدود شدن اختیار ولی به اعطای اذن، معیار مصلحت و ضمانت اجرای اذن ولی و اجازه دادگاه وجود دارد. این پژوهش تمایل مصلحت‌اندیشانه خود را به محدود کردن قلمرو ولایت ولی در تزویج اطفال و توسعه قلمرو نظارت دادگاه‌ها بر نکاح اطفال نشان می‌دهد.

جمشید معصومی و اکرم اسدالهی غلامی (۱۳۹۲) در تحقیق خود بررسی فقهی حقوقی ازدواج کودکان و مقایسه آن با حقوق بشر ؛ تزویج کودکان مورد پذیرش فقهای اسلام قرار گرفته و در این زمینه افزون بر اجماع،

عدله عامه و روایات خاصه‌ای وجود دارد حقوق‌دانان برای حل این مشکل در ماده ۱۰۴۱ قانون مدنی سن ازدواج برای دختران را ۱۵ سال تمام و پسران ۱۸ سال تمام مقرر کرده‌اند. در صورت عدول از این ماده تمام آثار حقوقی ازدواج طبیعی بر آنان بار می‌شود مگر در مورد مواقعی که دختران نابالغ نه‌تنها مکلف به تمکین جنسی نیستند بلکه عمل زناشویی با آنان مطلقاً ممنوع و مجازات‌هایی را در پی دارد. که مجازات‌های آن به ۶ ماه تا دو سال حبس محکوم می‌باشد. اگر کودک پدر یا جد پدری داشت این اجازه را او به کودک می‌دهد و سایر اعضای خانواده در این راه سهمی ندارند در صورت فوت اولیای قهری تصویب اراده او با قییم است و قییم شخص خارجی می‌باشد بدین ترتیب باید پذیرفت که دخالت ولی قهری در ازدواج فرزند صغیر خود کمتر چهره حمایتی دارد و محدود به مصلحت مولی‌علیه می‌باشد.

اعظم غیائی ثانی، آیت‌الله سید محمد موسوی بجنوردی (۱۳۸۷) در تحقیق خود با عنوان سن ازدواج دختران در مبانی حقوق اسلامی در پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی به این نتیجه رسیدند که مناسب‌ترین سن برای ازدواج، زمانی است که فرد از لحاظ فیزیکی و روانی قابلیت دستیابی به اهدافی را که برای ازدواج متین است، داشته باشد؛ لاجرم به دلیل تفاوت افراد در این دو بعد، سن ازدواج نیز در افراد متفاوت خواهد بود.

کامال سارو (۱۳۸۶) ژورنالیست نیپالی، از اثرات آسیب‌زای تجربیات یک دختر نوجوان در ازدواج زودهنگام بحث می‌کند. به اعتقاد وی، کم‌سواد، بارداری زودرس، مشکلات سلامتی، روابط جنسی اجباری، عدم پذیرش آزادی و توسعه‌ی فردی، طلاق زودهنگام و مطرود سازی بیشتر دامن‌گیر دختران می‌شود زیرا ۱۸ آن‌ها هنوز کودک، آسیب‌پذیر و سلطه‌پذیر هستند.

در کتاب حقوق مدنی جلد چهارم اثر سید حسن امامی در رابطه با نکاح قبل از بلوغ در خصوص سیر تدوین قانون مدنی آمده است، قانون مدنی ۱۳۱۳ متأثر از دستاوردهای جدید حقوقی به‌ویژه حقوق سوئیس و فرانسه، تزویج کودکان را ممنوع کرده بود^۱

در کتاب النکاح جواهرالکلام جلد ۲۹ اثر محمدحسن نجفی در خصوص ممنوعیت نکاح دختر نابالغ آمده است که دختران نابالغ نه‌تنها مکلف به تمکین جنسی نیستند بلکه بنا به اجماع فقها نزدیکی با آن‌ها ممنوع است، چنانچه پیش‌از این سن نزدیکی شود و معیوب شود، شوهر ضامن است.^۲

۱. امامی، سید حسن (۱۳۸۲)؛ **حقوق مدنی**، چاپ دوم، جلد چهارم، تهران: اسلامیه، ص ۲۶

۲. شیخ محمدحسن نجفی (به نقل از رزاقی، ۱۳۹۴: ۳)، **جواهر الکلام**، ج ۲۶، (۱۳۶۷)، ص ۱۴۱، به نقل از رزاقی، ۱۳۹۴، ص ۳

در کتاب شرایع الحکام اثر محقق حلی در خصوص امکان انعقاد نکاح سفیه آمده است، احتیاج سفیه به نکاح و درخواست او از ولی یا قیم و عدم اجابت آن توسط آنان را سبب صحیح بودن عقد می‌داند لذا اگر سفیه در حالت اضطرار باشد و بدون اذن مبادرت به ازدواج نماید، نکاح او صحیح است^۱ (به نقل از رزاقی، ۱۳۹۴)

در کتاب حقوق مدنی اثر مهدی شهیدی در خصوص سن رشد و اهلیت افراد برای نکاح و اداره اموال خود آمده است، پسر و دختر پس از رسیدن به سن بلوغ صالح برای هر عمل حقوقی هستند مگر برای تصرف در آن دسته از اموالشان که در اختیار دیگری بوده است، که لازم است رشدشان ثابت شود^۲.

۷) حدود پژوهش:

گستره پژوهش، بررسی موضوع در فقه امامیه و حقوق موضوعه ایران است.

۸) روش تحقیق:

در این تحقیق، با استفاده از شیوه‌ی کتابخانه‌ای، به جمع‌آوری اطلاعات و فیش‌برداری پرداخته می‌شود و سپس با تجزیه و تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده، به نتیجه‌گیری می‌پردازیم. از این رو، روش تحقیق، روش توصیفی تحلیلی می‌باشد.

۹) ساختار تحقیق:

مطالب پایان‌نامه در سه فصل بیان می‌شود:

فصل اول به کلیات، تعاریف و مفاهیم بلوغ در خصوص اهلیت و نکاح اختصاص می‌یابد.
در فصل دوم، به موضوع ازدواج دختران قبل از سن بلوغ در فقه اسلامی پرداخته می‌شود.
در فصل سوم، به موضوع ازدواج دختران قبل از سن بلوغ در حقوق ایران پرداخته می‌شود و در پایان نتیجه‌گیری و پیشنهادات ارائه می‌شود.

---

۱. نجم الدین (محقق حلی)، جعفر بن حسن، **شرائع الإسلام فی مسائل الحلال و الحرام**، قم، مؤسسه اسماعیلیان، ۱۴۰۸ق، ج ۲،

ص ۵۰۳ به نقل از رزاقی، ۱۳۹۴، ص ۳

۲. شهیدی، مهدی، **حقوق مدنی - تشکیل قراردادها و تعهدات**: مجد چاپ دوم، ۱۳۷۳ ج ۱، ص ۲۷.

فصل اول

کلیات تحقیق :

مقدمه

برای درک بهتر موضوع تحقیق باید بدواً عناصر تحقیق و مفاهیم تشکیل‌دهنده موضوع تحقیق مورد بررسی و شناخت قرار بگیرند، لذا در مبحث اول به شناخت بلوغ و مفاهیم مرتبط با بلوغ پرداخته می‌شود و در مبحث دوم به مفهوم نکاح و اهمیت و اقسام آن پرداخته می‌شود.

مبحث اول: بلوغ

گفتار اول: تعریف بلوغ

بلوغ در لغت به معنای «رسیدن»، «رسیده» و «رسیدن به حد رشد» است و بالغ یعنی رسیده و برنا در برابر نابالغ که نارسیده و نابرنای گفته می‌شود^۱ بلوغ امری طبیعی و یکی از مراحل حیات آدمی است که در پایان دوران کودکی پدیدار می‌شود و در حقیقت هر انسانی مرحله بلوغ را پشت سر خواهد گذاشت.

اهل لغت در معنای بلوغ اختلاف ندارند و آن را به معنای رسیدن و درک دانسته‌اند. زبیدی در این رابطه می‌نویسد: «وقتی می‌گوییم پسر بالغ شد یعنی به حد درک و فهم رسید.» علامه فیومی نیز در تعریف بلوغ می‌گوید: «بالغ شدن طفل یعنی این که محتلم شود و به حد درک رسیده باشد.»^۲ بر این اساس، معنای بلوغ، از دیدگاه اهل لغت، رسیدن و درک کردن چیزی است.

بلوغ به معنی رسیدگی جنسی و آن آخرین مرحله کودکی و به معنای عدم تکلیف است.^۳ بلوغ به معنی رسیدن، به حد رشد رسیدن و جوان شدن کودک است و بالغ کسی است که به حد بلوغ رسیده است.^۴

بلوغ عبارت است از: مرحله رشد کامل، که هر موجود زنده پس از رسیدن به آن می‌تواند تولید مثل نماید؛ مرحله کامل شدن هر چیزی.^۵

در فقه اسلامی، بلوغ از جمله شرایط اصلی تکلیف و صحت اعمال شخص به حساب می‌آید. فقهای اسلام تعریفی برای بلوغ ذکر نکرده و فقط به برخی نشانه‌هایی طبیعی که غالباً در سن خاصی بروز و ظهور دارد اشاره نموده‌اند. فقهای امامیه حد بلوغ را یکی از پنج نشانه دانسته‌اند: ۱. احتلام ۲. روییدن مو بر روی عانه ۳. اتمام ۱۵ سال قمری در پسران و ۹ سال قمری در دختران ۴. حیض ۵. حمل .

---

۱. جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۸۸)، *مبسوط در ترمینولوژی حقوق*، جلد اول، چاپ چهارم، تهران، انتشارات گنج دانش، ص ۸۸

۲. معلوف، لوئیس، *المنجد*، ص ۴۸، به نقل از مهرآبادی، ۱۳۸۹، ص ۱

۳. انیس، ابراهیم و منتصر، عبدالحلیم، *المعجم الوسیط*، ج ۱، ص ۳۴۶، به نقل از مهرآبادی، ۱۳۸۹، ص ۱

۴. بهشتی، محمد، *فرهنگ صبا فارسی*، ص ۵۸۷

۵. انوری، حسن، *فرهنگ بزرگ سخن*، ج ۲، صص ۱۰۲۱ و ۸۰۵